

Recenzije

Katolički bogoslovni fakultet mogu se ponositi Šimunovićevom knjigom koja je rezultat njegova predanog i dugogodišnjeg obrazovnog i znanstvenog rada.

Franjo Emanuel Hoško

Mile BABIĆ (ur.) *Jukić*, 34–35, Zbor franjevačkih bogoslova »Jukić«, Sarajevo, 2004./05., 251 str.

’Istraživački dijalog’ je, čini mi se, moguća određujuća sintagma za narav časopisa *Jukić*, odavno afirmiranog multidisciplinarnog zbornika. U njemu je tijekom dugog niza proteklih godina bilo riječi o različitim suvremenim i povijesnim temama, kulturološkim i etičkim promišljanjima koja su suodređivala i odražavala diskurs specifičnog intelektualnog ozračja. Povijesno izvorište tog diskursa je bosansko-hercegovački interkulturalni impetus za uvažavanjem Drugog, a duhovni korijeni su kršćanski: *agape* mora biti u onome što činimo, kršćanska ljubav nadilazi granice uske konfesionalnosti da bi se u susretu s problematskom dimenzijom našeg doba, bez obzira na svjetonazorske i ine predznake njezinog očitovanja, širila blagotvorna duhovnost.

Zbornik o kojemu je ovdje riječ sastavljen je od nekoliko tematski raspodijeljenih poglavlja: teologija, filozofija, književnost, povijest, dokumenti sadašnjeg trenutka. Moja je nakana prikazati ga počevši od jednog teksta iz zadnjeg navedenog poglavlja (Dokumenti ...), jer smatram da će upute na taj svojevrсни franjevački intelektualni autoportret u najboljem svjetlu poslužiti kao prolegomena i nagovor za susret s bogatom franjevačkom duhovnom tradicijom i današnjom pozicijom, koje je dio i ovo štivo, a čiji je

glavni urednik franjevac, vrsni sveučilišni profesor Mile Babić.

Riječ je o tekstu »Franciscus vir catholicus et universalis: Od tradicije do prijevoda«, koji je napisao *William Short*, franjevac koji predaje teologiju u Berkeleyu (Franciscan School of Theology). Autor ovdje poziva svoju subraću da propita put od *traditio* do *tractatio*, od slušanja franjevačke sveukupne znanstvene tradicije do izražavanja te tradicije u našim vlastitim riječima, da bi živa Riječ bila od interesa današnjim suvremenim generacijama. Ono od čega treba poći je *status quaestionis*: unutar svjetske franjevačke obitelji statistike neumoljivo pokazuju da je broj braće i sestara tog reda sve manji, a da je njihova prosječna dob viša nego u vrijeme Drugoga vatikanskog sabora. Utemeljivačka karizma utjelovljena u životu, riječima i primjerima sv. Franje i sv. Klare još je jaka, ali potrebno je osigurati da »očevina siromašnih« franjevačkih predaka buja i u sljedećim generacijama, da se očuva naslijeđe pronalazljivo u humanističkim, duhovnim i prirodoslovnim područjima. Potrebno je tražiti nove putove i upitati se što treba činiti, kako živjeti i artikulirati evanđeosku poruku da ona urodi plodovima u dobu prepunom očaja i patnje. Ono što *William Short* sugerira jest da franjevci moraju permanentno promišljati i posredovati bogatstvo vlastite intelektualne tradicije kako bi se nešto novo moglo naslutiti, nešto što će možda samo Krist moći pokazati da je uistinu najvlastitija dužnost tog katoličkog reda. Teološka franjevačka misao prvenstveno kaže: Bog je *summum bonum*, apsolutna ljubav u apsolutnoj dobroti, a ta dobrota nam posreduje Utjelovljenje. Ono je cilj i središte stvorenja, odnosno kristocentizam je u temelju te koncepcije; naglasak je na mogućnosti da se pomoću Kristovog prvenstva, shvaćenog u izvornom evanđeoskom duhu, prevla-

davaju različita suparnička shvaćanja odnosa religije prema znanosti, vjere prema razumu, Crkve prema društvu. Drugi bitni moment je metodski: ta tradicija veliku pozornost poklanja partikularnom, različitosti, potvrđivanju empirijskog kao nečega što je, iz pretpostavki teologije, vrijedno spoznaje po sebi. To je pomoglo da se etabliraju kvalitetni prirodnoznanstveni studiji, čiji je prepoznatljiv uradak vidljiv i u djelima znamenitih filozofa kao što su Roger Bacon ili William iz Ockhama. Supstancijalni dijalog između svijeta teologije i prirodnih znanosti je moguć jer ništa što je istinito o stvorenom svijetu ne može biti strano našem znanju o Bogu. No, ono što je zasigurno najprepoznatljivije u franjevačkoj duhovnosti jest život *sine proprio*: bez vlasništva biti, ništa svojim ne smatrati, materijalna dobra, službe, znanja ili vrlinu, jer je jedini istinski vlasnik svega Bog. Ono što možemo prisvajati, uči nas ovaj asketizam koji traje u okrilju Katoličke crkve, jedino su naši nedostaci i grijesi, jer očigledno da oni ne dolaze od Boga nego od *hybris*a pogrešno shvaćene slobode. Mi smo svi primatelji Božje milostinje, a to u ovom redovništvu nije apstraktna floskula nego životni *credo*, vidljiv u odricanju od uobičajenih (malo)građanskih stečevina.

Glavni temat zbornika je Europa: jučer, danas, sutra. Pogledi o njoj kao nečemu što nadilazi zemljopisno određenje, a prvenstveno je kulturni svjetotvorni fenomen, široki su kao i etimologija tog pojma (širokogleda; dobrovidna – jest značenje onog što Europa može i treba biti). Međutim, da se često pokazivala aporetičnost upravo njezinog najunutrašnjijeg sadržaja, humanističke odredbe po kojoj je pronositeljica znanstvenog, umjetničkog i filozofskog bogatstva, svjedoče i ovdje objavljeni kvalitetni teološki i filozofski uradci. Priказat ću nekoliko reprezentativnih uradaka.

Roman A. Siebenrock u članku »Europa – jedno približavanje« smatra da je kriza Europe u krizi njezinih prethodnih 'uspjeha'. Ona je izvozila samu sebe, ljude i ideje u cijeli svijet, uključujući nacionalizam, znanost, kapitalizam, ali je nakon Drugoga svjetskog rata, dekolonizacije i multipolarnosti svjetskih sila prisiljena na uzmak, kako politički, tako i kulturni. Europska ideja i teologija koja raste na europskim korijenima tek moraju naučiti kako odgovoriti novim izazovima, još nikad viđenim krizama. Doduše, proces ujedinjenja Europe (koji zapravo ima jak katolički korijen) najdostojniji je projekt novije svjetske povijesti, ali i s tim u svezi stoje mnoga otvorena pitanja. Ideja europskog ujedinjenja izrasla je iz različitih povijesnih strahova, pa zasigurno i u njemu stoji temeljna ambivalentnost, a doduše ambivalencija se može pronaći u različitim perspektivama (samo)procjene europske povijesti. Prosvjetiteljstvo i najdublje praznovjerje su se, izgleda, uzajamno poticali; oholost i imperijalna arogancija pratili su europsku najradikalniju samokritiku i duboku skepsu; poništavale su se, ali i romantizirale mnoge strane kulture; Europljani su druge izrabljivali, ali je izrabljivanje bilo i unutareuropska konstanta; demokraciju i zalaganje za ljudska prava pratili su totalitarizmi 20. stoljeća.

»Euro-islam: izazov ili šansa« – Karl-Josef Kuschel. Autor ovdje razmatra teze o tome da osnovna samodefinicija Europe jest kršćanstvo i humanizam, a da odnos prema židovstvu i islamu kod mnogih biva svodiv na odnos spram manjine (Židovi) i prijetnje (Islam). Kako se politička i religiozna situacija umnogome danas razlikuju od zloduha historijskih atavizama, važan je i pasus tog teksta o specifičnosti Sarajeva (te Bosne i Hercegovine u cjelini, bar kako je bilo prije rata) s obzirom na tematiku, kao pokazatelj da je uvažavanje drugih

kultura bilo (i jest) moguće, ne samo deklarativno, nego u zbiljskom životu. No, i demografska slika u srcu Europe se mijenja: nikad ranije u povijesti nije bilo milijunske religiozne manjine u Njemačkoj (sada ima tri milijuna muslimana). Slični procesi događaju se i drugdje što pokazuje da su sve europske zemlje sučeljene sa sličnim razvojem, s velikim društvenim i političkim izazovima. Glede toga, sintagma euro-islam (koju je uveo njemački politički znanstvenik Bassam Tibi) sažima koncept kompatibilnosti islama duhu Europe – biti musliman u kontekstu Europe. S tim su otvorena pitanja o snažnijem uključenju muslimana, ali i odgovornost njihovog neisključivog shvaćanja drugih. Prihvatanje pluralizma znači da zasigurno neće biti pokušaja projekta islamiziranja Europe; tolerancija nije tek ono što etimologija sugerira – podnošenje, nego priznavanje obuhvatne slobode za one koji misle i vjeruju drukčije; sekularnost je stečevina moderne kulturne Europe; individualna ljudska prava prema europskom poimanju ipak su drukčija od izvorno muslimanskih, koja stoje pod ograničenjem šerijata. U svjetlu toga postoje mogućnosti, kao i snažna želja velikog broja muslimana u Europi da se kroz euro-islam nadiđe geto-islam.

»Kršćanstvo u multireligioznoj Europi« – *Thomas Bremer*. Oduvijek je Europa bila multireligiozna, ali unatoč tomu tradicionalno je vrijedila i vrijedi kao kršćanski kontinent. Druge religije su bile prisutne, ali su promatrane kao rubna pojava. Ipak, to je umnogome danas nadiđeni stav, jer smo suočeni sa spoznajom zajedničkog života različitih religija, koji ne počiva na konkurentskom odnosu. Autor toga članka poziva kršćane da uvažavaju vrijednost drugih religija u njihovoj samostalnosti. To je nužno jer sama Europa ima veliku tradiciju religioznog pluralizma, koji nije rezultirao samo konfliktima, nego i odgo-

jem za toleranciju. Prisutnost drugih religija nije samo izazov, nego i šansa za kršćanstvo, jer je moguće oživjeti nove misionarske impulse. Za pretpostaviti je da će europsko kršćanstvo u tako promijenjenim odnosima promijeniti svoj karakter; tradicionalne forme popustit će pred novim pristupima. Samo ne treba ponavljati neke stare pogriješke, niti pristajati na načine postupanja onih koji se udaljavaju od tih načela.

»Evropa kao razgovor« – *Rusmir Mahmutćehajić*. Naprosto izuzetan u svojoj izvornosti i misaonosti, ovaj tekst nastoji propitati mogućnosti pravog razgovora kao takvog, te sporazumijevajućeg susreta između triju velikih monoteističkih religija. Autor smatra da u razgovoru svojom otvorenošću prihvaćamo drugoga kao posrednika prema Punini bivanja, koju istinski susreti mogu i trebaju otvoriti. Prvi uvjet za razgovor je priznanje dostojanstva govornikâ, pretpostavka da govore samo istinu, odnosno to iskreno nastoje. Biti kršćanin, musliman ili pripadnik židovstva nije dovoljan uvjet da ne razmišljamo o sveukupnosti mogućih utjecaja, o 'kaplji sjemena' koja inicira neku promjenu u nama, a ozbiljenje mogućnosti te kaplje uvjetovano je slušanjem, osluškivanjem njezine izvorne otvorenosti. Biti religiozan, na žalost, ostavlja šansu raspona od najgorih do najboljih ljudskih mogućnosti. No, kako li je tek s onim što razgovori različitosti trebaju iznijeti? Razgovor je poput kretanja prema crti koja označava dodir zemlje i neba na obzorju. Putnik je nikad ne može dosegnuti, ali ona jasno određuje njegov smjer. Tako se govornik i slušatelj u uzajamnom govorenju/slušanju primiču jedan drugome ali ne gube svoje posebnosti. Ukoliko su zaista Bogotražitelji, stalno se vraćaju Jednosti, u njima je obznanjena, ali nikada tu nije i ona sama, kaže *Mahmutćehajić*.

»Globalizacija kao negacija stranca« – *Mile Babić*. Od dva filozofska teksta u zborniku prikazat ću ovaj koji nas privodi pitanju ekonomiziranog shvaćanja globalizacije: znači li ta globalizacija po sebi ekonomski boljitak cijelog čovječanstva, ili ipak prije pogoduje ekonomskom napretku onih koji su već bogati ili bogatiji od većine stanovnika planeta. Rasprave o globalizaciji pokazuju da je kultura postala unutrašnji pokretač modernih društava, ali i najopasnija ideologija jer opravdava globalni kapitalizam kao nepromjenjivi sustav. *Babić* smatra da je globalni kapitalizam proizveo najveću ekonomsku i političku nejednakost u dosadašnjoj povijesti čovječanstva, te sada nastoji prikriti tu užasnu nejednakost služeći se kulturom kao ideologijom, cinički tvrdeći da nam opasnost dolazi od kulturnih razlika kao glavnih izvora sukoba u svijetu. Nakon analize nekih teza filozofa Sloterdijka, pokazuje se da je dosadašnja povijest globalizacije zapravo bila negacija drugog i stranog. Cilj je, dakle, bio u oslobođenju od drugog, što je konzistentno za eurocentričnu politiku, što je iznjedrila imperijalizam, kolonijalizam, etnocentrizam i logocentrizam. Europljani bitak koji ne potječe od njih smatraju ništavnim, on se mora impregnirati (novim) sadržajem ili uništiti. To je besmislena i nihilistička žudnja apsolutiziranja sebe, što rezultira razaranjem i samorazaranjem. Kao suprotnost takvom otuđenom samoshvaćanju i svjetoništećim koncepcijama, stoji misao franjevačkog mislioca Ivana Dunska Škota da sloboda koja izvire iz punine bitka jest sebe-darivanje, poniznost i samoponiženje zbog spasenja svih bića; tek takva sloboda vodi u puni život.

»Pouka o svrsi« – *Dževad Karahasana*. U dijelu zbornika posvećenom književnosti nalaze se četiri teksta tog autora. Dovoljno je samo spomenuti naslov prvog

od tih tekstova, »Pohvala čitanju«, pa da se nasluti originalnost tih uradaka. Ovdje ću citirati nešto iz kratkog uradka koji govoreći o svrsi zapravo govori o književnosti; a moglo bi se i obrnuto reći, svejedno, važno je poslušati *Karahasana*: »Književnost vas ne može naučiti da nekažnjeno utajite porez, da pobijedite na nekom natjecanju ili da postanete model. Književnost ne donosi moć ... ne popravlja auto ... Ali zašto onda postoji i to tako uporno? ... Književnost nam pomaže da razumijemo sebe same i druge ljude, da primijetimo i poštuju prekrasnu složenost svijeta i života ... svijet književnosti je svijet čistog života ... Ne može Vam književnost pomoći da bombardirate Bagdad, ali Vas može dovesti do temeljnog pitanja svakog ljudskog poduhvata: što ću ja u Bagdadu? ... Književnost je najviša forma saznanja zato što ona jasno pokazuje da je manje važno doći do cilja, a neizmjerljivo važno vidjeti taj cilj iz svih perspektiva, pojmiti ga i odgonetnuti zašto bi trebalo do njega doći ... ne recimo da književnost nema svrhu i razlog, recimo samo da ona ne donosi korist koju bi naše doba prepoznalo. Zato ona i jeste nezamjenjiva i neizrecivo važna.«

U ovom dvobroju *Jukića*, na stranicama posvećenim povijesti, predstavljena je knjiga Dubravka Lovrenovića, *Na klizištu povijesti. Sveta kruna bosanska 1387–1463*. Uz dvije recenzije knjige (Ive Goldsteina i Srečka M. Džaje), te teksta Mile Babića o značaju te knjige, objavljen je uvod i zaključak ovog novog i obimnog povijesnog istaživačkog rada. A da je *Jukić* zaista zanimljiv multidisciplinarni časopis svjedoči zadnji tekst/apel iz rubrike – Dokumenti sadašnjeg trenutka – s naslovom »Za šutnju nema nikakve isprike. Rat se u Čečeniji mora napokon završiti«, koji su potpisali svjetski poznati intelektualci, mirotvorci i državnici.

Željko Senković